

การพัฒนาภาวะผู้นำสถานศึกษาเชิงพุทธในยุคชีวิตวิถีใหม่

Development of Buddhist Educational Institution Leadership In the New of Life

พระครูสุจิตตานันท์ หิตจิตโต (ทินโพธิ์วงศ์)

Phrakru Suchittanan Hitchitto (Tai Phowong)

นักวิชาการอิสระ

Wat Wang Yen

E-mail: suchittanan.hit@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 19 กรกฎาคม 2564

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 20 สิงหาคม 2564

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 21 กันยายน 2564

บทคัดย่อ (Abstract)

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ศึกษาแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาจากแนวคิดของหลักภาวะผู้นำกับหลักพุทธธรรมพบว่า แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาจากแนวคิดของนักวิชาการ พบว่า 1) ภาวะผู้นำต้องพัฒนาตน 2) มีวิสัยทัศน์กว้างไกล 3) ภาวะผู้นำตามสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงยุคชีวิตวิถีใหม่ (new normal in situations) 4) ภาวะผู้นำสามารถนำนวัตกรรมและเทคโนโลยี มาใช้ได้ดี แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาโดยบูรณาการกับหลักพุทธธรรม พบว่า การสร้างภาวะผู้นำต้องมีคุณลักษณะ 1) มีปัญญามองการไกล 2) ปรับเปลี่ยนการจัดการเรียนการสอนในระบบออนไลน์ 3) มีมนุษยสัมพันธ์ดีมีคุณลักษณะภาวะผู้นำตามหลักพรหมวิหาร 4

คำสำคัญ : ภาวะผู้นำ, ผู้บริหารสถานศึกษา, ยุคชีวิตวิถีใหม่

Abstract

This article aims to study the guidelines for leadership development of school administrators from the concepts of leadership and Buddhism found that. 1) Guidelines for leadership development of school administrators from academics' concepts 1) Leadership needs to develop himself. 2) Have wide vision. 3) Leadership in accordance with new normal in situations. 4) Leadership was able to apply innovation and technology. 2) The approach to leadership development of school administrators by integrating with the principles of Buddhism. It found that creating leadership must have the following characteristics: 1) Have intelligence, look at the distance 2) Change the teaching and learning in the online system. 3) Good human relations and have leadership characteristics according to Brahmavihara IV

Key words: Leadership, School administrators, new of life

บทนำ (Introduction)

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว มาจากสาเหตุหลายประการด้วยกัน เช่น ความเจริญก้าวหน้าเทคโนโลยีใหม่ๆ ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ปัญหาคนว่างงาน และอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดปัญหาพื้นฐานและปัญหาอื่นๆ ติดตามมาเป็นลูกโซ่ โดยเฉพาะพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาที่ไม่เหมาะสมผ่านสื่อต่างๆ เหตุการณ์เหล่านี้มีผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของผู้บริหารสถานศึกษาอย่างมากในทางสังคม อันเนื่องมาจากการคาดหวังของสังคมสูงที่มีต่อภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา

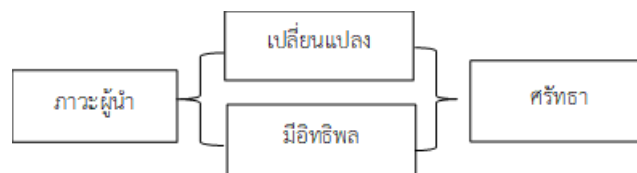
หลักพุทธธรรมที่จะนำมาพัฒนาภาวะผู้นำสถานศึกษามีมากมายแต่เมื่อมาย้อนศึกษาคำว่าภาวะผู้นำ ซึ่งหมายถึง ศิลปะแห่งการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น ก็จะมองเห็นหลักธรรมที่จะเป็นแนวทางปฏิบัติ เพื่อที่จะแก้ปัญหาเหล่านั้นได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น บุคลากรในองค์กรจะทำงานเป็นทีมได้ดียิ่งขึ้นจะต้องมีผู้นำที่ดีคอยกำกับดูแล ผู้นำที่ดีตามหลักพระพุทธศาสนา คือ ต้องมีพรหมวิหารธรรม 4 ประการ คือ 1) เมตตา คือ การมีความหวังดีที่ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข มีความรักและความหวังดี ต่อเพื่อนร่วมงานซึ่งความรักจะเกิดได้ถ้าผู้นำรู้จัก มองในแง่ดี เห็นส่วนที่ดีของผู้ร่วมงาน และรู้จักให้อภัย หลักการข้อนี้เพื่อจะเลือกใช้งานคนอื่นให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถของแต่ละคนนั่นเอง 2) กรุณา คือ ความสงสาร เห็นใจ ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ เมื่อผู้ร่วมงานประสบเคราะห์กรรม ผู้นำต้องมีความสงสารและคิดหาทางช่วยให้เขาพ้นทุกข์ นั้น ความสงสารจะเกิดได้เมื่อผู้นำ ต้องมีใจกว้างรับฟังปัญหาของคนอื่น 3) มุทิตา คือ ความรู้สึกชื่นชมยินดีเมื่อผู้ใต้บังคับบัญชาได้ดี และ 4) อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลางเที่ยงตรงไม่เอนเอียง (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), 2534: 2-6) หลักการข้อนี้ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาต้องเป็นผู้ใหญ่ครองใจผู้ทีมงานในองค์กรเพื่อจะนำพาและใช้งานคนอื่นได้

ดังนั้น แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำสถานศึกษาเชิงพุทธในสถานการณ์ปัจจุบันต้องอาศัยหลักการทั้งศาสตร์สากลและพุทธศาสดรมาบูรณาการในการสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อการพัฒนาตนเองและนำพาองค์กรเพื่อจัดการศึกษาให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2543 (2543: 25) ได้กล่าวถึงการบริหารการศึกษาต้องเป็นไปอย่างโปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้ ส่วนคุณสมบัติของผู้บริหารที่ดีนั้น จะต้องมีการอบรมในวิชาชีพเพื่อความสำเร็จในการบริหารจัดการของสถานศึกษาและการจัดการศึกษาสิ่งที่สำคัญคือต้องมีคุณธรรม จริยธรรม และมีภาวะผู้นำตามเกณฑ์มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานตามสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ผู้เขียนจึงรวบรวมนำเสนอประเด็นสำคัญเกี่ยวกับแนวคิดของนักวิชาการเกี่ยวกับผู้นำและภาวะผู้นำ คุณลักษณะและคุณสมบัติของภาวะผู้นำ แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำสถานศึกษาเชิงพุทธ โดยมีรายละเอียดในแต่ละประเด็นดังนี้

1. แนวคิดของนักวิชาการเกี่ยวกับผู้นำและภาวะผู้นำ

ผู้นำในทางพระพุทธศาสนานั้น ผู้นำสูงสุดในสมัยพุทธกาล ก็คือพระศาสดา อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงนำหมู่ ชื่อว่า พระศาสดา เหมือนบุคคลผู้นำเกวียน ย่อมนำหมู่เกวียนข้ามที่กัณฑ์ ข้าม คือ ข้ามขึ้น ข้ามออก ข้ามพ้นที่กัณฑ์ เพราะใจที่กัณฑ์ เพราะสัตว์ร้าย ที่กัณฑ์ เพราะอดอยากที่กัณฑ์ เพราะขาดน้ำได้แก่ ให้ถึงถิ่นที่ปลอดภัย ฉันทิ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นผู้นำ เป็นผู้นำโดยพิเศษ เป็นผู้ตามแนะนำ ทรงให้รู้จักประโยชน์ ให้พินิจพิจารณา ให้ฟังประโยชน์ ทรงให้เลื่อมใสได้ เพราะเหตุที่พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงชื่อว่า ผู้ทรงนำหมู่ เพราะว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระนามว่า "นายก" และ "วินายก" ไวพจน์อย่างหนึ่งที่เรียกพระพุทธเจ้า ก็คือ นายก ซึ่งแปลว่า ผู้นำ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2550: 6) ภาวะผู้นำ คือ ภาวะที่ก่อให้เกิดศรัทธาเป็นที่ยอมรับและเกิดจุดมุ่งหมาย ร่วมกันในสังคมนั้นๆ ทั่วประเทศ วะสี (2542: 71) การใช้อิทธิพลของบุคคลหรือของตำแหน่งให้ผู้อื่นยินยอมปฏิบัติตามเพื่อที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายของกลุ่มตามที่ได้กำหนดไว้ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช (2540: 10) การที่บุคคลหนึ่งสามารถใช้ศักยภาพของตนเอง ในการมีอิทธิพลหรือการเปลี่ยนแปลงขององค์การเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่บุคคลหรือองค์การนั้นต้องการ

จากความหมายดังกล่าวสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำ ต้องเป็นผู้นำที่มีอิทธิพล มีความสามารถในการศรัทธาในการทำงานและได้รับความร่วมมือร่วมใจจากองค์กรในการปฏิบัติงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ ดังภาพที่ 1 ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

แผนภาพที่ 1 ภาวะผู้นำกับความร่วมมือ

1.1 ประเภทของผู้นำและภาวะผู้นำ ประเภทของผู้นำและลักษณะของผู้นำจะเป็นแบบใดซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของสังคมในแต่ละแห่งเป็นต้นตัวกำหนด เพราะผู้นำที่เป็นบุคคลธรรมดาก็สามารถที่จะได้รับการยอมรับจากมติมหาชนมหาชน จึงต้องปรับปรุงตนเองให้เข้าสภาพแวดล้อมและสภาพการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ มีทัศนะของนักวิชาการทั้งหลายต่อไปนี้

กวี วงศ์พุ่ม (2538: 4) ได้จำแนกผู้นำออกเป็น 3 ประเภทด้วยกัน ได้แก่

ก. พิจารณาตามความรับผิดชอบที่ผู้รับผิดชอบอยู่ซึ่งแยก ได้เป็นผู้นำซึ่งได้มาโดยอำนาจ อันได้แก่ ผู้นำที่เป็นผู้นำขึ้นมาโดยอาศัยอำนาจทางกฎหมายหรืออำนาจทางการปกครอง อำนาจจากการบังคับ

บัญชา ทำให้สามารถใช้บุคคลอื่นๆ ให้เกิดประโยชน์ ในการดำเนินงาน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่มอำนาจของผู้นำในลักษณะนี้ใช้จำแนกได้ดังนี้

1) ผู้นำแบบใช้พระเดช ผู้นำในลักษณะนี้ได้อำนาจมาตามตัวบทกฎหมาย เป็นผู้ที่มีอำนาจตามกฎหมายและสามารถใช้อำนาจได้ตามกฎหมาย ผู้ใต้บังคับบัญชาต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตาม ผู้นำประเภทนี้ได้แก่ ผู้นำตามหน่วยราชการต่างๆ

2) ผู้นำลักษณะพิเศษหรือมีความสามารถพิเศษผู้นำที่มีคุณลักษณะนี้เป็นผู้ที่มีพรสวรรค์โดยกำเนิด มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีความสามารถพิเศษในการโน้มน้าวหรือเข้าใจคนผู้นำประเภทนี้ไม่จำเป็นต้องมีตำแหน่งอย่างเป็นทางการ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและสมาชิกในกลุ่มจะออกมาในรูปแบบความร่วมมือร่วมใจกันทำงานด้วยความรักความศรัทธาที่มีสมาชิกในกลุ่มมีต่อผู้นำซึ่งจะเป็นให้พลังสมาชิกเหล่านั้นร่วมกันปฏิบัติตามคำแนะนำด้วยความเคารพนับถือที่สมาชิกในกลุ่มมีต่อผู้นำซึ่งจะเป็นให้พลังสมาชิกเหล่านั้นร่วมกันปฏิบัติตามคำแนะนำด้วยความพร้อมเพียง

3) ผู้นำแบบพ่อพระ ผู้นำลักษณะนี้ เป็นผู้นำที่เป็นจุดศูนย์กลางแห่งความรักเป็นจุดศูนย์กลางรวมศรัทธา ความศรัทธา ความเชื่อมั่นจากคนทั้งปวง ผู้นำในลักษณะนี้จะไม่ใช้อำนาจตามแบบอย่างผู้นำแบบใช้พระเดชหรือผู้นำในลักษณะพิเศษ อำนาจต่างๆ เกิดจากแรงศรัทธารักและเคารพนับถือจากประชาชนโดยประชาชนจะพร้อมใจกันปฏิบัติตาม ผู้นำแบบ พ่อพระที่เห็นชัดคือ องค์พระมหากษัตริย์

ข. พิจารณาจากวิธีการที่ผู้นำใช้ ซึ่งจำแนกได้ ดังนี้

1) ผู้นำแบบอัตนิยม หรือแบบเผด็จการ คือ ผู้นำที่มีความก้าวร้าวใช้อำนาจเหนือผู้อื่น ข่มผู้อื่น ทำตัวเป็นจุดศูนย์กลางของกลุ่ม ความกล้าบ้าบิ่น เกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่มีต่อผู้อื่นนั้นมีน้อยมาก ผู้นำแบบอัตนิยม จะมุ่งหนักไปทางด้านวินัยและข้อสัญลักษณ์ภายนอกที่แสดงถึงฐานะและอำนาจเป็นต้นว่า เครื่องแบบทางทหารหรือตำรวจผู้นำประเภทนี้ส่วนใหญ่แล้วจะมีความเชื่อมั่นในตัวเองเท่านั้น ความเชื่อในผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาหากมีจะน้อยมากหรือแทบจะไม่มีเลย

2) ผู้นำแบบประชานิยมหรือการเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตยผู้นำประเภทนี้จะไม่มุ่งความสนใจเกี่ยวกับการมีอำนาจแต่ใช้วิธีการกระตุ้นหรือเร้าให้สมาชิกในกลุ่มมีส่วนร่วมกิจกรรม ร่วมออกความคิดเห็น ผู้นำในลักษณะนี้ไม่ได้ทำตัวเป็นจุดศูนย์กลางในการแสดงพฤติกรรมของกลุ่ม การนำกลุ่ม จะนำโดยอาศัย

วิธีการเชิญชวนให้สมาชิกในกลุ่มมีส่วนร่วมออกความคิดเห็นเพื่อจะได้วัตถุประสงค์ของกลุ่ม สมาชิกในกลุ่มจะได้รับการสนับสนุนในกลุ่มร่วมกันพิจารณา

3) ผู้นำแบบเสรีนิยม ผู้นำในลักษณะนี้ เป็นผู้นำที่ปล่อยปละละเลยเปิดโอกาสให้สมาชิกในกลุ่มใช้เสรีภาพอย่างกว้างขวางจนดูประการหนึ่งขาดหลัก ยินยอมให้ทุกคนปกครองตนเองมากกว่าที่จะชี้แนะหรือจำกัดแนวทางปฏิบัติเป็นผู้นำประเภทปล่อยกลุ่มตามสบาย ในบางครั้ง อาจจำเป็นต้องกำกับ ก็เป็นการ

กำกับหรือดูแลเพียงเล็กน้อยเท่านั้นลักษณะผู้นำประเภทนี้โดยทั่วๆ ไปจะมีลักษณะเหนื่อยหน่าย เหยียดชา สมาชิกในกลุ่มต่างทำงานตามความพอใจของตนเองเป็นกลุ่มที่ขาดระเบียบวินัยเป็นที่สุด

ค. พิจารณาจากบทบาทที่ผู้นำแสดง จำแนกได้ ดังนี้

1) ผู้นำ แบบแสดงตนเองในลักษณะพ่อแม่ปกครองลูก คือ ทำตัวเหมือนพ่อแม่ให้ลูกน้องเชื่อฟัง และปฏิบัติตามเสมือนหนึ่งเป็นลูกหลานดูแลปกป้องและคุ้มครองลูกน้อง

2) ผู้นำแบบใช้กลยุทธ์ขมขื่นเหนี่ยวนำการบริหาร ผู้นำในลักษณะนี้จะพยายามสร้างอำนาจใช้อำนาจโดยอาศัยประสบการณ์ความรู้และตำแหน่งของตนให้เข้ากับสถานการณ์ พยายามเชิดบุคคลหนึ่งขึ้นให้แสดงบทบาทเพื่อผลประโยชน์ของตนให้เข้ากับสถานการณ์ พยายามเชิดบุคคลหนึ่งขึ้นให้แสดงบทบาทเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง

3) ผู้นำในลักษณะผู้เชี่ยวชาญประเภทนี้ ไม่มีอำนาจในการบังคับบัญชาผู้อื่น ไม่ใช่หัวหน้างานโดยแท้จริง เพียงแต่คอยให้คำแนะนำทางวิชาการในสาขาที่ตนรอบรู้และถนัด

กล่าวได้ว่าภาวะผู้นำประเภทนี้มีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ และองค์กรถือว่าเป็นภาวะผู้นำที่มีความรู้ความสามารถ และมีบารมีเรียกว่า มีทั้งพระเดช พระคุณ และมีบารมี ส่วนภาวะผู้นำที่พิจารณาจากวิธีการที่ผู้นำใช้ ในองค์กรด้วยอำนาจเผด็จการ และเสรีนิยม ไม่หยิ่งยโสเพราะใช้อารมณ์มากไป แต่ผู้นำแบบประชาธิปไตยให้กลุ่มองค์กรมีส่วนร่วมกิจกรรม สำหรับภาวะผู้นำที่พิจารณาจากบทบาทที่ผู้นำแสดงเป็นผู้นำที่มีความอบอุ่นแบบพ่อแม่ปกครองลูกตามสถานการณ์โดยใช้ความรู้ความสามารถ

ประเภทของผู้นำไว้เพื่อให้ให้เห็นพฤติกรรมของผู้นำ 3 ประเภท สมพงษ์ เกษมสิน (2526: 362) คือ

ก. พิจารณาจากสถานการณ์ของผู้นำหรือลักษณะผู้ที่ได้มาซึ่งอำนาจแบ่งออกเป็น 3 ประเภทได้แก่

1) ผู้นำตกทอด คือ ผู้นำที่ได้รับตำแหน่งหน้าที่กลุ่มเพราะบิดามารดาเป็นผู้นำกลุ่มตั้งนั้น ตำแหน่งผู้นำจึงเป็นตำแหน่งมรดกตกทอดสืบกันมาสมาชิกจะมีการยอมรับผู้นำประเภทนี้ เพราะว่าเคยมีความศรัทธาในบิดามารดามาก่อนจึงเป็นประเพณี

2) ผู้นำเป็นทางการคือ ผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้ากลุ่มโดยมีวิธีดังต่อไปนี้

2.1 ผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งจากผู้มีอำนาจสูงสุดขึ้นไปในกรณีผู้มีอำนาจจะไม่มีอำนาจสามารถพิเศษอะไรแต่เมื่อผู้มีอำนาจเห็นสมควรก็อาจแต่งตั้งได้

2.2 ผู้นำที่ได้รับการเลือกตั้งจากสมาชิกของกลุ่ม ผู้นำประเภทนี้มักเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติพิเศษกว่าบุคคลอื่นๆ ในกลุ่ม เช่นมีความคล่องแคล่ว มีการพูดจาโน้มน้าวจิตใจคนอื่นได้ดีเฉลียวฉลาดทำให้เป็นที่ศรัทธาของบุคคลในกลุ่ม ซึ่งได้รับการเลือกตั้งให้เป็นผู้นำเมื่อมีการเลือกตั้งแล้วสมาชิก ก็จะเสนอชื่อขึ้นไปยังบุคคลที่มีอำนาจให้แต่งตั้งเป็นผู้นำแบบทางการต่อไป

3) ผู้นำตามธรรมชาติ จะแสดงความสามารถออกมาจนเป็นที่ยอมรับของกลุ่มอย่างเปิดเผยเป็นผู้ที่มีความรักอย่างแท้จริงต่อการปฏิบัติหน้าที่และจะไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของผู้อื่น ยิ่งถ้าได้รับการ

ฝึกฝนเป็นอย่างดีจะทำให้เขามีความสามารถสูงในการทำงานเพราะเขามีลักษณะเด่นพิเศษอยู่ในตัวอยู่แล้ว
ผู้นำตามธรรมชาติอาจแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทคือ

3.1 ผู้นำแบบใช้พระเดช คือผู้นำที่ได้มาซึ่งอำนาจจากตัวบทกฎหมาย มักยึดถือกฎหมาย
และระเบียบแบบแผนเป็นที่ตั้งการปฏิบัติงานขาดการยืดหยุ่น เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์มักพิจารณา
ผู้ร่วมงานไปในทางลบ

3.2 ผู้นำแบบใช้พระคุณ คือผู้นำที่มีอำนาจและศิลปะในการจูงใจสมาชิก ในกลุ่มให้ปฏิบัติ
ตามผู้นำแบบนี้ มีลักษณะพฤติกรรมในทางอ่อนโยนเห็นอกเห็นใจผู้ร่วมงานมุ่งสร้างมนุษยสัมพันธ์

3.3 ผู้นำแบบพ่อพระคือผู้นำที่มีลักษณะเป็นสัญลักษณ์อยู่ในตำแหน่งที่ควรแก่การเคารพ
นับถือได้แก่ พระองค์พระมหากษัตริย์ซึ่งได้รับการเทิดทูนจากปวงชนในฐานะองค์ประมุขของประเทศ

ข. พิจารณาลักษณะหรือวิธีการที่ผู้นำใช้อำนาจแบ่งผู้นำออกเป็น 3 ประเภทคือ

1) ผู้นำแบบอัตตาริปไตย คือผู้นำที่ใช้อำนาจอยู่เกือบตลอดเวลาเปลี่ยนแปลงวัตถุประสงค์
ตัดสินใจสั่งการตามอารมณ์ ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวมเพื่อแสดงว่า มีอำนาจผูกขาดการแก้ปัญหา
ไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกของกลุ่มหรือผู้ร่วมงานการออกคำสั่งหรือวินิจฉัยปัญหาใดๆ ในกลุ่มมี
หน้าเพียงเชื่อฟังและคอยปฏิบัติตาม

2) ผู้นำแบบประชาธิปไตย คือผู้นำที่สนับสนุนและส่งเสริมสมาชิกในกลุ่มหรือผู้ร่วมงานให้
แสดงข้อคิดเห็นต่างๆ อย่างเสรีและนำความคิดเห็น ข้อเสนอแนะจากการประชุมร่วมกันมาพิจารณา อภิ
ปราย แสดงความคิดเห็น เพื่อสรุปหาแนวปฏิบัติงาน มีความไว้วางใจกันมีสัมพันธ์ภาพที่ดีมีการร่วมมือและ
ประสานงานกันอย่างจริงจังและเต็มที่

3) ผู้นำแบบตามสบาย คือผู้นำที่มีแต่เพียงชื่อ แต่ไม่มีอำนาจ การใช้อำนาจควบคุมน้อยมาก
หรือแทบไม่มีเลย สมาชิกของกลุ่มได้รับเสรีภาพในการในภาพในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ อย่างเต็มที่ตามใจ
ชอบเป้าหมายของงานไม่แน่นอนไม่มีหลักในการควบคุมและดูแลผลผลิตอยู่ในระดับปานกลางหรือค่อนข้าง
ต่ำ

ค. พิจารณาจากลักษณะและวิธีการทำงานหรือบทบาทที่ผู้นำแสดงออกแบ่งเป็น 6 ประเภท คือ

1) ผู้นำแบบเจ้าระเบียบคือผู้นำที่มักยึดระเบียบแบบแผนเป็นเกณฑ์สำคัญในการปฏิบัติงานไม่
ชอบการเปลี่ยนแปลง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและสมาชิกของกลุ่มหรือผู้เป็นไปในลักษณะร่วมงาน
เจ้านายกับลูกน้องผู้ร่วมงานจะต้องระวังตัวตลอดเวลาการติดต่อ สื่อสารเป็นรูปของการติดต่อสื่อสารทาง
เดียว

2) ผู้นำแบบบงการหรือคำสั่ง คือผู้นำที่ชอบการปฏิบัติงานแบบใช้อำนาจ รู้วิธีสั่งงานอย่างเดียว
แต่ไม่รู้จักวิธีสอนและวิธีทำงาน ขาดมนุษยสัมพันธ์ บรรยากาศของการทำงานเต็มไปด้วยความหวาดกลัว
และหวาดเกรง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้ร่วมงานเป็นพิธีการไม่มีความเป็นกันเองห่างเหิน

3) ผู้นำแบบเชี่ยวชาญ คือผู้นำที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเฉพาะสาขาที่วิชาที่ได้รับการฝึกอบรมมา โดยเฉพาะ จนได้รับการยกย่องนับถือจากสมาชิก ผลัดกันให้รับตำแหน่งของผู้นำ โดยที่ตัวเองไม่ต้องการมีบทบาทหรือมีอำนาจในการควบคุมสมาชิกของกลุ่มภาวะของการเป็นผู้นำ ย่อมขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพและมีประสบการณ์ของผู้นำเป็นเกณฑ์ที่สำคัญ

4) ผู้นำแบบจงใจ คือผู้นำที่ยอมให้สมาชิกของกลุ่มได้ร่วมพิจารณาแสดงความคิดเห็นใช้ดุลยพินิจเพื่อหาทางบรรเทาการต่อต้าน มีการสื่อสารแบบสองทางความสัมพันธ์ในกลุ่มจะมีสัมพันธภาพสูง ผลสำเร็จเป็นงานของส่วนรวม

5) ผู้นำแบบร่วมมือร่วมใจ คือผู้นำที่นิยมการปรึกษาหารือและเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้นำและผู้ร่วมงาน ยึดหลักประนีประนอมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่ง กันและกัน แตกต่างจากผู้นำแบบจงใจ ตรงที่ใช้วิธีการร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในกลุ่มด้วยความเต็มใจแทนการใช้ศิลปะการจงใจ

6) ผู้นำแบบบิดามารดา คือผู้นำที่แสดงบทบาทเหมือนเป็นบิดามารดาของสมาชิกของกลุ่มมีความต้องการให้สมาชิกเชื่อฟังและให้ความเคารพมีเมตตากรุณา (สมพงษ์ เกษมสิน, 2526: 362)

สรุปได้ว่า ผู้นำดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้มีอยู่หลายประเภท ซึ่งแบ่งออกตามลักษณะความรับผิดชอบของผู้นำ ตามวิธีการที่ผู้นำใช้ ตามบทบาทหน้าที่ที่ผู้นำแสดงออก ตามการได้มาซึ่งอำนาจความเป็นผู้นำ ตามการใช้อำนาจของผู้นำและตามการแสดงออกของผู้นำ ซึ่งมีทั้งผู้นำแบบเป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการและภาวะผู้นำที่ดีต้องมีความสามารถในการนำองค์กรให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่ต่างกักันจนสามารถนำพาองค์กรนั้นดำเนินงานได้ดีและมีความพึงพอใจอย่างยุติธรรม

2. คุณลักษณะและคุณสมบัติของภาวะผู้นำ

ผู้นำที่มีภาวะผู้นำที่ดีเป็นปัจจัยสำคัญในการที่จะทำให้องค์กรบรรลุเป้าหมายตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยใช้ความรู้ความสามารถและลักษณะต่างๆ ของผู้นำจนสามารถทำให้การปฏิบัติงานนั้นๆ มีประสิทธิภาพ ด้วยเหตุนี้นักวิชาการและนักบริหารได้กล่าวถึงคุณสมบัติและคุณลักษณะของภาวะผู้นำไว้ดังนี้

คุณลักษณะของผู้นำที่มีประสิทธิภาพสูง มักจะต้องมีความเฉลียวฉลาด มีความยุติธรรม มีความเข้าใจ มีความรอบรู้ ท่วงไปและความรอบรู้เฉพาะอย่าง มีการรับรู้ได้อย่างถูกต้องและเป็นผู้มีความซื่อสัตย์สูงอีกด้วย นอกจากนี้ยังได้ศึกษาและตั้งทฤษฎีเกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้นำไว้หลายประการ ได้แก่ ธงชัย สันติวงษ์และชัยยศ สันติวงษ์ (2522: 124)

1) คุณลักษณะทางร่างกาย (Physical Traits) เกี่ยวกับรูปร่างหน้าตาดี เช่น ความสูงพอเหมาะ น้ำหนักไม่มีมากนัก หน้าตาดี สุขภาพแข็งแรง

2) คุณลักษณะทางบุคลิกภาพ (Personality) เกี่ยวกับความฉลาดความกระตือรือร้นในหน้าที่การทำงาน ความริเริ่มในทางความคิด ความอดทน ความพยายาม

3) คุณลักษณะทางนิสัยส่วนตัว (Personal Traits) เกี่ยวกับความฉลาดความรับผิดชอบ การตัดสินใจ การชอบและรักงาน

4) คุณลักษณะทางสังคม (Social Traits) เกี่ยวกับความเห็นอกเห็นใจ ความมีมนุษยสัมพันธ์ ความเป็นผู้ไว้วางใจได้ ร่วมงานกับผู้อื่นได้

จากแนวคิดดังกล่าวลักษณะผู้นำที่ดีที่นำมาบูรณาการกับหลักพุทธศาสนาได้ ดังนี้

1) คุณลักษณะ ทางร่างกาย เช่น หน้าตาดี ความสูงพอเหมาะ นำหนักไม่มากสุขภาพดีและสมบูรณ์
2) คุณลักษณะทางบุคลิกภาพ เช่น มีความกระตือรือร้น มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความอดทนมีความพยายาม

3) คุณลักษณะทางนิสัยส่วนตัว เช่น มีความฉลาด มีการตัดสินใจแม่นยำมีความรักงานมีความรับผิดชอบ

4) คุณลักษณะทางสังคม เช่น มีความเห็นอกเห็นใจ มีมนุษยสัมพันธ์ดียอมรับฟังความคิดเห็น มีความซื่อสัตย์สุจริตผู้นำและภาวะผู้นำนั้น มีความจำเป็น และความสำคัญ อย่างยิ่งต่อความสำเร็จขององค์การ เพราะผู้นำ คือ ผู้ที่มีอำนาจหน้าที่หรือผู้นำที่มีความสามารถที่ดีและเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับโดยสามารถชักจูงให้กลุ่มบุคคลในองค์การมีความสามารถเชื่อมั่นในตัวเองคอยชักจูงให้ร่วมกันคิดและร่วมมือกันทำนำพาองค์ การไปสู่ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ด้วยความสมัครสมานสามัคคีกัน นอกจากภาวะผู้นำแล้วยังต้องมีคุณสมบัติและลักษณะของผู้นำอีกซึ่งประกอบด้วยลักษณะภายนอกได้แก่ บุคลิกลักษณะทางร่างกาย และอุปนิสัยส่วนตัวที่เหมาะสม บุคลิกภายใน ได้แก่ คุณธรรมภายในจิตใจและสติปัญญาที่เหนือบุคคลอื่น เช่น ความกล้าหาญ ความเด็ดขาด ความเที่ยงตรง ความกระตือรือร้น และที่ขาดไม่ได้คือ ทศน์ที่กว้างไกล

3. แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำสถานศึกษาเชิงพุทธ

การพัฒนาพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาได้มีนักปราชญ์ทางการศึกษาและทางพระพุทธศาสนาที่มีประสบการณ์ในการบริหารการศึกษาได้ให้แนวคิดที่น่าสนใจดังนี้

นักบริหารจะทำหน้าที่สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ต้องสร้างภาวะผู้นำ 3 ประการ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2549) ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน ทุติยปาปนิกสูตร ดังนี้ **จักขุมา** หมายถึง มีปัญญามองการไกล เช่น ถ้าเป็นพ่อค้าหรือนักบริหารธุรกิจนั้นจะต้องรู้ว่าสินค้าไหนได้ราคาถูก แล้วนำไปขายที่ไหนจะได้ราคาแพงในสมัยนี้ต้องรู้ว่าหุ้นจะขึ้นหรือจะตก ถ้าเป็นนักบริหารทั่วไปต้องสามารถวางแผนและฉลาดในการใช้คนคุณลักษณะข้อแรกนี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า **Conceptual Skill** คือ ความชำนาญในการใช้ความคิด **วิรูโร** หมายถึง การจัดธุระได้ดี มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น พ่อค้าเพชร ต้องดูออกกว่าเป็นเพชรแท้ หรือเพชรเทียม แพทย์หัวหน้าคณะผ่าตัดต้องเชี่ยวชาญการผ่าตัดคุณลักษณะที่สองนี้ตรงกับคำว่า **Technical Skill** คือ ความชำนาญด้านเทคนิค **นิสสยสัมปันโน** หมายถึง พึงพาอาศัยคนอื่นได้ เพราะเป็น

คนมีมนุษยสัมพันธ์ดี เช่น พ่อค้าเดินทางไปค้าขายต่างเมืองก็มีเพื่อนพ่อค้าในเมืองนั้นๆ ให้ที่พักอาศัยหรือให้กู้ยืมเงิน เพราะมีเครดิตดี นักบริหารที่ดีต้องผูกใจคนไว้ได้ คุณลักษณะที่สามนี้สำคัญมาก “นกไม่มีขน คนไม่มีเพื่อน ขึ้นสู่ที่สูงไม่ได้” ข้อนี้ตรงกับคำว่า Human Relation Skill คือ ความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์

คุณสมบัติของผู้บริหารในยุคปฏิรูปการศึกษาต้องมีภาวะผู้นำสถานศึกษาให้สอดคล้องกับการปฏิรูปการศึกษา ดังนี้ ปฏิรูป การทำงานของผู้บริหารแบบนี้จะเป็นนักคิด นักพัฒนา ปรับเปลี่ยนหน่วยงาน และพัฒนางานตลอดเวลา การดำเนินงานต้องทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก ประชาธิปไตย เป็นการบริหารงานที่ผู้ใต้บังคับบัญชาและผู้บังคับบัญชาจะต้องพบกันครึ่งทาง หาแนวทางที่พึงประสงค์ให้ได้ ผู้บริหารจะต้องตัดสินใจปัญหาที่ไม่มีทางออกให้ได้ ผู้บริหารจะต้องมีบุคลิกภาพ และการทำงานเป็นประชาธิปไตย ประสาน เป็นลักษณะของผู้บริหารที่มีประสิทธิภาพมาก ทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี การทำงานจะคำนึงถึงผลสำเร็จของงานเป็นสิ่งสำคัญ รู้จักใช้ความสามารถ ของผู้ใต้บังคับบัญชา ให้เป็นประโยชน์มากที่สุด ให้เกียรติและยกย่องอย่างสมศักดิ์ศรี ประนีประนอม บุคลิกลักษณะของผู้บริหารแบบนี้ พยายามไม่ให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความขัดแย้ง สิ่งใดที่พอยอมได้ก็จะยอม ประชาสัมพันธ์ ผู้บริหารลักษณะนี้จะมีบุคลิกที่ว่าทำอะไรจะพูดที่ไหน จะเป็นเรื่องสำคัญทุกเรื่อง มีความสามารถในการโน้มน้าวใจสูง มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ประชาสงเคราะห์ผู้บริหารลักษณะนี้จะให้ความช่วยเหลือผู้ร่วมงานทุกเรื่อง เป็นห่วงเป็นใยตลอดเวลา จะประสานงานกับหน่วยงานอื่นเพื่อขอความช่วยเหลือเป็นกัลยาณมิตรกับทุกคน สมบัติ บุญประเคน (2544: 20-21)

คุณลักษณะที่สำคัญของผู้บริหารสถานศึกษาอย่างมืออาชีพในยุคปฏิรูปการศึกษาไว้ว่า มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีบุคลิกภาพประชาธิปไตย ใช้หลักเหตุผลในการบริหารงาน มีจิตสำนึกในความมุ่งมั่น ใจกว้างเปิดโอกาสให้ครูมีเสรีภาพในการคิด ปฏิบัติการเปลี่ยนแปลงการจัดการเรียนรู้ให้เกิดตามเป้าหมายของการจัดการศึกษา มีคุณภาพในการจัดการระบบบริหารโรงเรียน โดยการนำระบบคุณธรรมมาใช้ สร้างขวัญกำลังใจให้ครู มีกำลังใจที่จะเป็นครูดี ครูเก่ง ครูที่ปรึกษา(Mentor) บทบาทของผู้บริหารโรงเรียนในการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้โดยยึดผู้เรียนเป็นสิ่งสำคัญ สุพจน์ วังสินธ์ (2543: 29-30)

จากแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำสถานศึกษาพอสรุปได้ดังนี้ 1) เป็นผู้นำในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ของครูและนักเรียน 2) เป็นผู้นำในการบริหาร โดยยึดแนวทางการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน 3) เป็นผู้นำด้านการนำนวัตกรรม และเทคโนโลยี มาใช้ในการพัฒนาการเรียนรู้อ 4) เป็นผู้นำในการพัฒนาวิชาการ 5) เป็นผู้ประสานความร่วมมือกับชุมชน 6) เป็นผู้นำในการบริหารงานแบบประชาธิปไตย โดยร่วมกันทำงานเป็นทีม และส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง 7) เป็นผู้นำในการจัดการศึกษา และเป็นเอกลักษณ์ขององค์กรในทางสร้างสรรค์ 8) เป็นผู้นำในการบริหารคุณภาพ โดยให้ทุกคนมีส่วนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ลงมือทำและรับผิดชอบร่วมกัน เพื่อมุ่งพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนเป็นสิ่งสำคัญ 9) เป็นผู้สร้างขวัญ และกำลังใจแก่บุคลากรเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในการ

เรียนรู้ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน 10) เป็นผู้นำในการจัดหางบประมาณ เพื่อสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพการศึกษา

บทสรุป

สรุปแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาจากแนวคิดของหลักภาวะผู้นำกับหลักพุทธธรรมได้ดังนี้

ก. แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาจากแนวคิดของนักวิชาการพบว่า 1) ภาวะผู้นำต้องพัฒนาตนให้มีคุณลักษณะทั้งร่างกาย จิตใจและมีสุขภาวะทางปัญญาที่ดี 2) มีวิสัยทัศน์กว้างไกล เพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาของชาติให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของโลกด้านเทคโนโลยี 3) ภาวะผู้นำจะต้องบริหารงานแบบชีวิตวิถีใหม่ โดยร่วมกันทำงานเป็นทีม และส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันสอดคล้องกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงยุคชีวิตวิถีใหม่ (new normal in situations) 4) ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาต้องสามารถนำนวัตกรรม และเทคโนโลยี มาใช้ในการพัฒนาการบริหารการศึกษาได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน

ข. แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาโดยบูรณาการกับหลักพุทธธรรม พบว่าการสร้างภาวะผู้นำต้องมีคุณลักษณะตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน ทุติยปาปนิคสูตร ดังนี้ 1) จักขุมา มีปัญญามองการไกล เป็นนักบริหารที่สามารถวางแผนและฉลาดในการใช้คนคุณลักษณะข้อแรกนี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Conceptual Skill คือ ความชำนาญในการใช้ความคิด 2) วิธูโร มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น รู้เท่าการเปลี่ยนแปลงของโลก การจัดการศึกษาต้องปรับเปลี่ยนการจัดการเรียนการสอนได้ทั้งทางระบบ on line and off line ตรงกับคำว่า Technical Skill คือ ความชำนาญด้านเทคนิคการใช้คน 3) นิสสยสัมปันโน มีมนุษยสัมพันธ์ดีในการบริหารการศึกษาด้านใช้คนเพื่อจัดการบริหารการศึกษาให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้

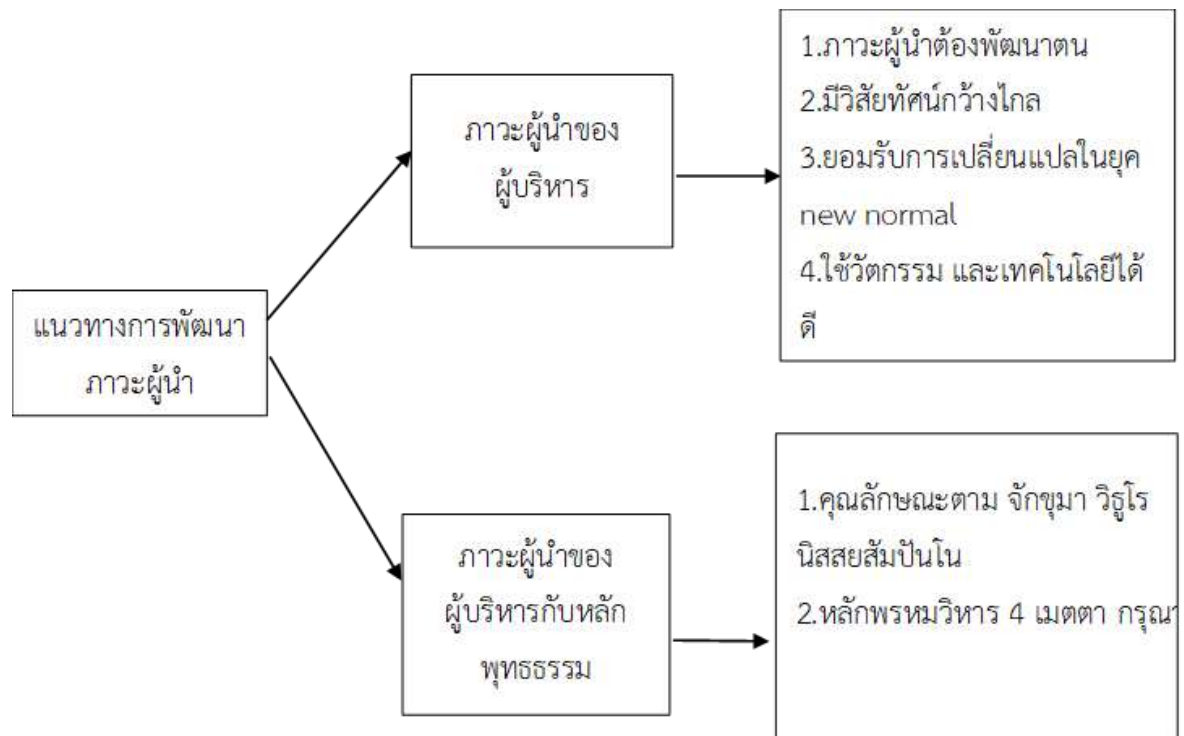
ภาวะผู้นำต้องสามารถในการนำหลักพระพุทธศาสนามาพัฒนาตนและทำงานได้อย่างคุณลักษณะภาวะผู้นำตามหลักพรหมวิหาร 4 คือ

1) คุณลักษณะภาวะผู้นำด้านเมตตา ผู้บริหารควรให้ความยุติธรรมเท่าเทียมกันในการทำงานช่วยเหลือด้านกำลังทรัพย์ ใช้งานให้ถูกกับบุคคลที่มีความสามารถกับงาน

2) คุณลักษณะภาวะผู้นำด้านกรุณา ผู้บริหารควรให้การช่วยเหลือตอบแทนด้วยความบริสุทธิ์ใจและยุติธรรมเสมอเท่าเทียมกัน ผู้บริหารต้องรับทราบปัญหาของบุคลากรในสถานศึกษา เพื่อให้ความช่วยเหลือ ตามความเหมาะสม

3) คุณลักษณะภาวะผู้นำด้านมูทิตา ผู้บริหารควรพลอยยินดีเมื่อบุคลากรได้ตำแหน่งใหม่ หรือ ทำหน้าที่ใหม่ให้เสมอเท่าเทียมกัน ในการปฏิบัติหน้าที่

4) คุณลักษณะภาวะผู้นำด้านอุเบกขา ผู้บริหารต้องมีใจเป็นกลางในการทำงานหน้าที่ มอบหมายงานให้กับบุคคลที่มีความรู้และความสามารถกับงาน ไม่ใช่บุคคลที่ไม่ถูกกับงาน เลือกบุคคลที่ถนัด กับงานเท่าเทียมกัน การพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาสามารถเขียนขั้นตอนได้ ดังภาพที่ 2 ดังนี้

แผนภาพที่ 2 ภาวะผู้นำกับความร่วมมือ

เอกสารอ้างอิง (References)

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย* กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ประเวศ วะสี. (2542). “ภาวะผู้นำ สภาพในสังคมไทยและวิธีแก้ไข”. ใน ภาวะผู้นำความสำคัญอนาคตไทย. กรุงเทพมหานคร : มติชน.
- พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช). (2541). *พระในบ้าน*. กรุงเทพมหานคร : คาธาวรรณการพิมพ์.
- พระธรรมโกศาจารย์(ประยูร ธมมจิตโต). (2549). *พุทธวิธีการบริหาร*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต). (2535). *ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2550). *ภาวะผู้นำ*. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ.

- สมบัติ บุญประเคน. (2544). “ผู้บริหารยุคปฏิรูปการศึกษาตามลักษณะ 6 ป”. วารสารครูขอนแก่น ปีที่ 44 ฉบับที่ 2 สิงหาคม 2544.
- สุพจน์ วังสินธ์. (2543). “การบริหารโรงเรียนตามแนวทางปฏิรูปการศึกษา”. วารสารวิชาการ. ปีที่ 43 ฉบับที่ 2 มิถุนายน 2543.
- สมพงษ์ เกษมสิน. (2526). *การบริหาร*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- ธงชัย สันติวงษ์และชัยยศ สันติวงษ์. (2522). *พฤติกรรมของบุคคลในองค์กร*, กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- ไพฑูรย์ สีนลารัตน์. (2561). *ความเป็นผู้นำทางการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
